

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ФОРМУВАННЯ КОНФЛІКТОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ»**

Виконала:
магістрантка 2 курсу, SoO1-M21z групи
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Загалевиц Валентина Леонідівна

Керівник: **Опалюк Т.Л.**,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри соціальної педагогіки і
соціальної роботи

Рецензент: **Бахмат Н.В.**,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та методик
початкової освіти

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНФЛІКТОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ.....	8
1.1. Історичний аналіз становлення і розвитку проблеми конфлікту.....	8
1.2. Особливості та специфіка конфлікту в інклюзивному навчальному середовищі.....	17
1.3. Системно-синергетичне розуміння феномену «конфліктологічна компетентність педагога».....	26
Висновки до розділу 1.....	32
РОЗДІЛ 2. ДЕТЕРМІНАНТИ ФОРМУВАННЯ КОНФЛІКТОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ.....	34
2.1. Загальнонаукова методологія як основа проведення дослідження.....	34
2.2. Структурний та функціональний аспект конфліктологічної компетентності педагогів.....	41
2.3. Технології розвитку конфліктологічної компетентності.....	48
Висновки до розділу 2.....	51
РОЗДІЛ 3. РОЛЬ ТРЕНІНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ФОРМУВАННІ КОНФЛІКТОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ.....	53
3.1. Соціально-психологічний тренінг як засіб формування конфліктологічної компетентності педагога інклюзивної освіти.....	53
3.2. Аналіз ефективності впливу тренінгових технологій у формуванні конфліктологічної компетентності педагога.....	64
3.3. Рекомендації щодо розвитку конфліктологічної компетентності педагогів інклюзивної освіти.....	71
Висновки до розділу 3.....	77
ВИСНОВКИ.....	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	82
ДОДАТКИ.....	90

ВСТУП

Актуальність теми. Конфлікт є невід’ємною складовою соціальних взаємовідносин у сучасному світі. Незвичайна загостреність психологічних станів особистостей у конфліктних ситуаціях, відкрите зіткнення позицій, принципові зміни діяльності й настановлень особистості – всі ці та інші психологічні складові конфлікту вже досить довгий час привертають увагу дослідників.

У процесі сьогоdnішнього розвитку освіти важливим завданням постає формування компетентнісного фахівця, розвиток у нього здатності розуміти себе та інших, умінь та навичок керування та попередження конфлікту. Не дивлячись на те, що активно впроваджується в життя інклюзивне навчання що визначається в законі України «Про освіту», як система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахуванні багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників, питання конфліктів у навчальному середовищі не зникає. Навпаки досить часто сьогодні чуємо про проблеми агресії, булінгу, мобінгу, емоційного та професійного вигорання, що виникають у закладах освіти, у тому числі і в інклюзивних навчальних закладах. Усе це є наслідками несформованої конфліктологічної компетентності особистості, що призводять до виникнення конфліктів, психоемоційного перевантаження, психосоматичних розладів та унеможливають ефективне виконання професійних обов’язків. Саме тому питання розвитку конфліктологічної компетентності педагога інклюзивної освіти набуває надзвичайної актуальності.

Визначена проблема відображена у програмних документах України, зокрема у: Законах України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу» (2018), «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014); Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013); Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 року; Концептуальних засадах реформування середньої школи «Концепція нової української школи» (2016); Рекомендації європейського парламенту та ради

європейського союзу «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» (2006).

Проаналізувавши теоретико-методологічні джерела можемо стверджувати, що дана проблема недостатньо вивчена у сучасній психолого-педагогічній науці, а також відсутність єдиної концепції щодо розвитку конфліктологічної компетентності педагогів інклюзивної освіти спрямовує нас на подальше дослідження.

Отже, важливого теоретичного та емпіричного значення набуває поглиблене вивчення сутності та структури конфліктологічної компетентності учителів, обґрунтування критеріїв, показників, рівнів та особливостей розвитку конфліктологічної компетентності педагогів інклюзивної освіти. Вважаємо, що конфліктологічна компетентність є незамінним засобом урегулювання психоемоційного фону взаємодії з учнями та інструментом саморегуляції, без якої самоорганізація неможлива. Вище зазначені аспекти зумовили вибір теми нашого дослідження «Формування конфліктологічної компетентності педагогічних працівників інклюзивної освіти».

Об'єкт дослідження - конфліктологічна компетентність педагогічних працівників інклюзивної освіти.

Предмет дослідження - формування конфліктологічної компетентності педагогічних працівників інклюзивної освіти.

Мета дослідження - теоретично обґрунтувати й емпірично визначити особливості формування конфліктологічної компетентності педагогічних працівників інклюзивної освіти.

Відповідно до мети сформульовано наступні **завдання дослідження**:

1. Здійснити теоретичний аналіз досліджень проблеми конфліктологічної компетентності педагогів.
2. Дослідити особливості формування конфліктологічної компетентності педагогів в інклюзивному навчальному середовищі.
3. Розглянути можливості застосування технологій у формуванні конфліктологічної компетентності педагога

4. Розробити тренінг розвитку конфліктологічної компетентності та надати рекомендації щодо розвитку конфліктологічної компетентності педагогів інклюзивної освіти.

Методологічна та теоретична основа дослідження. Досліджуючи теоретико-методологічні аспекти вказаної проблеми можемо зазначити, що проблеми конфліктологічної компетентності вивчалися багатьма психологами та педагогами. Так А.В. Дорохова, Л.О. Петровська, Б.І. Хасан досліджували структурні компоненти комунікативної компетентності. Н.В. Кузьміна, О.В. Овчарук, І.І. Савенкова, В.А. Семиченко, М.І. Томчук вивчали сукупність якостей особистості, що забезпечують успішну реалізацію професійних завдань. А.Я. Анцупов та А.І. Шипілов у своїх дослідженнях звернули увагу на конфліктологічну компетентність як складову соціально-психологічної компетентності особистості. У свою чергу Г.С. Бережна, Є.Н. Богданов, В.Г. Зазикін, О.С. Климентьєва, Є.А. Климов, Л.О. Котлова розглядають її складовою професійної компетентності.

Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань, в процесі роботи використовувався комплекс **методів наукового дослідження**: *теоретичні методи*: аналіз психолого-педагогічної і методичної та наукової літератури, з метою дослідження проблеми; аналіз, синтез, систематизація, узагальнення, що допомогли сформуванню власний погляд на проблему дослідження; *емпіричні методи*: констатувальний експеримент (спостереження, опитування), комплекс тестових діагностичних методик, аналіз результатів діяльності) для вивчення психологічних особливостей розвитку конфліктологічної компетентності; *методи статистики*: аналіз та обробка результатів дослідження.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у можливості їх використання для визначення конфліктологічної компетентності в педагогів інклюзивної освіти, з'ясування, систематизації й узагальненні складових конфліктологічної компетентності педагогічних працівників як предмета вдосконалення в процесі самоосвіти. Також результати дослідження можуть бути

використані у подальших дослідженнях проблематики конфліктологічної компетентності в педагогів інклюзивної освіти.

Експериментальна база: ВСП Кам'янець - Подільський фаховий коледж НРЗВО «Кам'янець - Подільський державний інститут»; Навчально-реабілітаційний заклад вищої світи «Кам'янець - Подільський державний інститут» (м. Кам'янець – Подільський).

Апробація результатів дослідження. Основні результати дипломної роботи магістра оговорювались на наступних конференціях: *міжнародних:* «Українська освіта: аксіологія європейського вибору» для студентів, здобувачів, молодих учених, аспірантів, докторантів, дослідників, викладачів, представників громадянського суспільства (м. Київ, 21–22 жовтня 2021 року), «Ціннісно-орієнтований сталий розвиток освіти: уроки ЄС для України» для студентів, здобувачів, молодих вчених, аспірантів, докторантів, дослідників, викладачів, представників громадянського суспільства (м. Київ, 18 – 20 травня 2021 року), Міжнародної зимової школи «Соціальні виміри європейських студій»(м. Київ, 17-21 січня 2022 року), «Авіація, промисловість, суспільство» (м. Кременчук, 12 трав. 2022 р.); *всеукраїнських:* «Освітня діяльність працівників соціально-психологічної сфери: виклики сьогодення та реалії (м. Кам'янець - Подільський 26 травня 2022 року), « В подоланні соціальних та культурних викликів: Європа разом з Україною (м. Київ, 18-19 травня 2022 року).

Публікації. За результатами проведеного дослідження опубліковано дві статті:

1. Опалюк Т.Л., Загалевиц В.Л. Конфліктологічна компетентність – необхідність та вимога сучасного освітнього простору. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / за ред. Л.П. Мельник, Т.Л. Опалюк. Серія: соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В, 2022. Вип. 35. С. 42-52 у співавторстві із науковим керівником.

2. Опалюк Т.Л., Загалевиц В.Л. Особливості та специфіка конфлікту в інклюзивному освітньому середовищі. Збірник наукових праць Кам'янець-

Подільського національного університету імені Івана Огієнка / за ред. Л.П. Мельник, Т.Л. Опалюк. Серія: соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В, 2022. Вип. 36. С. 38-48 у співавторстві із науковим керівником.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 124 сторінки, з них – 81 сторінка основного тексту. Список використаних джерел нараховує 79 позицій, 2 з яких іноземною мовою.

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі узагальнено та досліджено проблему формування конфліктологічної компетентності педагогічного працівника і інклюзивної освіти, що дає нам змогу зробити наступні висновки:

1. Відповідно до першого завдання дипломної роботи здійснено теоретичний аналіз досліджень проблеми конфліктологічної компетентності педагогів.

З'ясовано, що поняття конфлікту є міждисциплінарним, складним та багатоаспектним явищем. Конфлікт є протиріччям, зіткненням цінностей, що призводить до порушення взаємодії та комунікації.

Проаналізувавши проблему розвитку конфліктологічної компетентності в педагогів інклюзивної освіти ми зробили висновок, що конфліктологічна компетентність тісно пов'язана з інформаційними, комунікативними, психологічними, акмеологічними та спеціальними видами професійної культури. Її конструктивна функція полягає в гармонізації взаємовідносин суб'єктів професійної діяльності, узгодженні їх взаємних дій, забезпеченні ефективної професійної діяльності, перетворенні конфліктогенного педагогічного середовища з метою попередження подальших конфліктів.

Теоретичний аналіз досліджень учених дав змогу визначити 5 структурних блоків у складі конфліктологічної компетентності викладача: методологічний, теоретичний, практичний, технологічний, особистісно-аналітичний та нормативно-етичний. Критеріями, що визначають конфліктологічну компетентність майбутнього учителя є: комунікативно-організаційний, діяльнісний, суб'єктивно-особистісний, регулятивно-когнітивний. Повнота прояву кожного із цих критеріїв визначає рівень сформованості конфліктологічної компетентності. У процесі міжособистісної взаємодії конфліктологічна компетентність виконує наступні функції: мобілізаційну, ціннісну, інтегративну, інформаційну, прогностичну, рефлексивну та регулятивну.

2. Виконавши друге завдання нами було досліджено особливості та специфіку конфлікту в інклюзивному навчальному середовищі, визнано, що їхні причини носять переважно соціальні, організаційні та психологічні причини.

Проаналізувавши сучасні підходи до управління конфліктами, нами визначено пріоритетні за процесуальними і результативними характеристиками стилі управління конфліктами. З точки зору управління це демократичний стиль. З точки зору стратегій поведінки в конфлікті це співробітництво, проте інші стратегії (суперництво, компроміс, пристосування, ухилення) теж виправдовують себе, якщо мають гуманні цілі.

3. Реалізуючи третє завдання, розглянуто можливості застосування технологій у формуванні конфліктологічної компетентності педагога.

Виокремлено технології розвитку конфліктологічної компетентності показало, що є найбільш ефективними: кейс-технології, тренінги, медіація. Кейс-технології для розвитку конфліктологічної компетенції використовуються для того щоб педагоги могли відчувати себе впевнено в реальній життєвій ситуації. Тренінгові заняття допомагають вирішити ряд завдань. Зокрема – це допомога учасникам тренінгу в розумінні і усвідомленні своїх мотивів, потреб і принципів поведінки, у формуванні найбільш адекватних і ефективних способів дій в складних конфліктних ситуаціях, розвиток здатності до емпатії, готовності до прийняття відповідальності за свою поведінку, оптимізування самооцінки, формування здатності до подолання труднощів. Медіацією вважається особливий вид переговорів, в яких третя, нейтральна особа, яка має певні навички, управляє процесом переговорів таким чином, щоб сторони могли самостійно знайти взаємодіюче вигідне рішення ситуації.

Здійснено аналіз загальнонаукової методології та визначено перелік необхідних методик для нашого дослідження, а саме опитування педагогів з метою визначення науково-теоретичних знань про конфліктологічну компетентність «Конфліктологічна компетентність очима педагога», методика діагностики «перешкод» у встановленні емоційних контактів за В.В. Бойком, методика діагностики перцептивно-інтерактивної компетентності за Н.П. Фетіскіним, методика діагностики поведінки у конфлікті К. Томаса.

4. Відповідно до четвертого завдання розроблено тренінг розвитку конфліктологічної компетентності та підготовлені рекомендації щодо розвитку конфліктологічної компетентності педагогів інклюзивної освіти. Проведене

дослідження довело, що тренінг, на нашу думку, є актуальним та дієвим методом розвитку конфліктологічної компетентності та профілактики конфліктності серед педагогів у системі інклюзивної освіти.

Визначили ефективність проведення тренінгових технологій для розвитку конфліктологічної компетентності, що проявились у динамічних показниках зростання самооцінювання педагогами знаннєвого компоненту конфліктологічної компетентності, формування групової сприйнятливості, орієнтації на співробітництво, міжгрупової емпатії, зниження авторитарних та маніпулятивних тенденцій, конкуренції, як способу поведінки в конфліктних ситуаціях, зростання показників готовності йти на компроміс та знаходити шляхи співпраці після часті у тренінгу.

Надані рекомендації щодо розвитку конфліктологічної компетентності в педагогів інклюзивної освіти, що полягали у тому, щоб розвивати мотиваційно-ціннісний аспект ставлення до професійної діяльності; використовувати для розвитку необхідних компетенцій, в нашому випадку конфліктологічної компетенції, тренінг. Важливе значення для формування конфліктологічної компетентності відіграє робота над розвитком суб'єкт-суб'єктних відносин.

Проведене дослідження не претендує на остаточність та потребує подальших уточнень та розвитку теми. Адже доречним є врахування не лише окремої ланки педагогічного складу, а і здійснення дослідження за віковими та гендерними особливостями. В нашому дослідженні такий поділ не враховувався, що могло вплинути на результати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анпілогова Ю.Ю. Причини конфліктів, що виникають між суб'єктами навчально-виховної діяльності URL: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/> (дата звернення 12.09.2022).
2. Агалець І. О. Конфліктологічна культура освітянина як базова складова педагогічної компетентності. С.64-71 URL: <https://lib.iitta.gov.ua/> (дата звернення 12.09.2022).
3. Біляк Ю. В. Історичні аспекти виникнення конфлікту та еволюція поглядів. *Агросвіт № 13, 2017* URL: http://www.agrosvit.info/pdf/13_2017/7.pdf (дата звернення 11.09.2022).
4. Бойко В.В. Методика діагностики домінуючої стратегії психологічного захисту URL: <http://medbib.in.ua/prilojenie37207> (дата звернення 21.09.2022).
5. Бондарчук О. І. Соціально-психологічні основи особистісного розвитку керівників загальноосвітніх навчальних закладів у професійній діяльності : монографія. Київ : Наук. світ, 2008. 318 с.
6. Бондарчук О. І. Психологічна компетентність фахівця: зміст та основні підходи *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського* : Зб. наук. праць. Серія «Психологічні науки» Т. 2. Вип. 8. Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського. 2012. С. 30-35.
7. Ващенко І. В. Конфліктологія та теорія переговорів. Навч. посіб. Київ: Знання, 2013. 407 с.
8. Вирішення конфліктів у сфері освіти. Український центр порозуміння. URL: http://www.commonground.org.ua/ukr/cr_shtml. (дата звернення 11. 10.2022).
9. Волнушкіна Г. Соціально-психологічні особливості процесу адаптації студентів до навчання у вищому навчальному закладі. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v9/i9/16.pdf> (дата звернення 06.10 2022).
10. Водолазська Т.В. Освітнє середовище як «третій вчитель». *Точка зору. Імідж сучасного педагога.* № 4 (81). 2019. С. 9 – 14. URL:

file:///C:/Users/%D0%9A%D0%B0%D1%82%D1%8F/135715-299063-1-PB.pdf. (дата звернення 15.09.2022).

11. Гіренко С.П. Педагогічні технології формування конфліктологічної культури курсантів у ВНЗ МВС України. *Проблеми сучасної педагогічної освіти*. Сер.: Педагогіка і психологія. Ялта : РВВ КГУ, 2010. Вип.28. Ч.1. 264 с. С. 96-98.

12. Вошколуп Г. Ю. Конфліктологічна компетентність як складова професійної компетентності майбутніх фахівців. *Вісник ДГУ ім. А. Нобеля. Педагогіка та психологія*. 2016. № 1 (11). С. 184–189.

13. Гайдук Н. Альтернативні підходи до розв'язання конфліктів: теорія і практика застосування. Львів: ПАІС, 2007. 296 с.

14. Герасінова О. М., Панов Л. К.. Конфліктологія: підручник. Київ: Право, 2002. 256 с

15. Гордієнко Ю. Конфліктологічна компетентність як показник рефлексивно-поведінкового компонента педагогічної толерантності майбутніх учителів. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Педагогічні науки*. 2016№ 2(2). С. 57-63. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnup_2016_2%28 (дата звернення 18.09.2022).

16. Гриньова В. М. Педагогічна культура викладача вищого навчального закладу. *Вища освіта України*. 2006. С. 58-61.

17. Долгий О. Особливості управління конфліктами у колективі освітньої установи. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1483> (дата звернення 28.08.2022).

18. Дурманенко Є.А. Конфлікти в педагогічному середовищі. Луцьк : РВВ „Вежа” Волин. держ. ун-ту імені Л. Українки, 2004. 287 с.

19. Дуткевич Т. В. Конфліктологія з основами психології управління: навчальний посібник . Київ: Центр навч. літератури, 2005. 456 с.

20. Заборчук Н.В. Створення інклюзивного освітнього середовища для забезпечення всебічного розвитку дитини як показник рівня свідомості нації URL: <https://conf.zipro.net.ua/?p=204>(дата звернення 06.10 2022).

21. Заваріка Г. Історичні віхи дослідження конфлікту та його міждисциплінарний

характер. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка* . С.60-64 URL: <https://visnyk-geo.knu.ua/wp60-65.pdf> (дата звернення 24.09. 2022).

22. Загалеви́ч В.Л. Опалюк Т.Л. Особливості та специфіка конфлікту в інклюзивному освітньому середовищі *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка* / за ред. Л.П. Мельник, Т.Л. Опалюк. Серія: соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В, 2022. Вип. 36. С. 38-48.

23. Загалеви́ч В.Л. Опалюк Т.Л. Конфліктологічна компетентність - необхідність та вимога сучасного освітнього простору. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка* / за ред. Л.П. Мельник, Т.Л. Опалюк. Серія: соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В, 2022. Вип. 35. С. 42-52.

24. Кайдалова Л. Г., Альохіна Н. В., Шварп Н. В. Удосконалення конфліктологічної компетентності викладачів вищої школи в системі підвищення кваліфікації. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Випуск 68 С.102-106 URL: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/27164/Kaidalova_102

25. Карамушка Л. Психологія управління конфліктами в організації (на матеріалі діяльності освітніх організацій). Київ - Полтава, 2009. 268 с.

26. Калініченко І. О. Особливості формування інклюзивного освітнього середовища для забезпечення всебічного розвитку дитини URL: <http://ap.uu.edu.ua/article/80>(дата звернення 17.10.2022).

27. Кляп М. Зміст конфліктологічної компетентності майбутніх фахівців та особливості її формування. *Науковий вісник УжНУ*. Випуск 1 (5) URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/5172>

28. Козич І. В. Формування конфліктологічної компетентності соціального педагога в умовах магістратури : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 Запоріжжя, 2008. 254 с

29. Козич І.В. Визначення критеріїв та показників рівнів сформованості конфліктологічної компетентності соціального педагога. С.245-254

URL: http://repository.sspu.sumy.ua/bitstream/123456789/8014/1/Kozych_Vyznachennia.pdf (дата звернення 15.09.2022).

30. Климентьєва О. С. Конфліктологічна компетентність як складова професіоналізму майбутніх правоохоронців. *Зб. наук. праць «Педагогіка та психологія»*. Харків. 2015. Вип. 51 С. 271–277.

31. Комплекс психодіагностичних методик дослідження професіоналізму педагогічних працівників / О. І. Бондарчук, Т. М. Гавлігіна, Л. М. Смольська, В. М. Вронська. Київ-Рівне, 2016. С. 14 –16.

32. Конфліктологія : навч. посіб. / А.І. Берлач, В.В. Кондрюкова, В.О. Криволапчук, О.Г. Поліщук. вид. 2-ге, доповн. Одеса: ОДУВС, 2010. 162 с.

33. Котлова Л.О. Конфліктологічна компетентність в системі безперервної освіти *Актуальні проблеми в системі освіти: загальноосвітній навчальний заклад – доуніверситетська підготовка – вищий навчальний заклад* : зб. наук. праць матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції, 27 квітня 2017 р., м. Київ, Національний авіаційний університет Київ : НАУ, 2018. С. 130-133.

34. Л. О. Котлова Формування конфліктологічної компетентності студентів як чинника їх особистісного розвитку. *Наука і освіта*. №5, 2014 С. 162-168 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2014_5_31 (дата звернення 11.09.2022).

35. Крися О.Й. Управління конфліктами як фактор підвищення конкурентоспроможності підприємств. URL: <http://vlp.com.ua/files/52> (дата звернення 11.09.2022).

36. Кузнецов С. Педагогічні конфлікти та їх розв'язання. *Військова освіта*. 2018. № 2. С. 152-161. URL: <http://znp-vo.nuou.org.ua/article/download/161246/161598> (дата звернення 15.07.2022).

37. Куценко Т. Розвиток конфліктологічної компетентності вчителя в системі методичної роботи закладів загальної середньої освіти *Освітологічний дискурс*, 2020, № 1 (28) С. 45-51. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/.pdf> (дата звернення 18.09.2022).

38. Лукашенко А. О. Педагогічні умови формування конфліктологічної компетентності вчителя загальноосвітнього навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 . Харків, 2006. 238 с.

39. Мала Н.Т. Конфлікт у організації: класифікація та моделювання. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. Вип. 20.15 С.212-219.
40. Маріна О. В. Конфлікти і шляхи їх попередження у колективі академічної групи студентів-першокурсників. URL:http://www.irbis-nbuiv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuiv/cgiirbis (дата звернення 15.07.2022).
41. Матійків І. М. Тренінг емоційної компетентності: навч.-метод. Посібник. Київ: Педагогічна думка, 2012. С.
42. Матійків І. М. Роль конфліктологічної компетентності керівника у створенні безпечних психологічних умов праці у педагогічному колективі *Наук. вісн. Львів. держ. ун-ту внутрішніх справ* : зб. наук. пр. серія психологічна. Львів, 2012. Вип. 2(1). С. 434–444.
43. Модестова Т. В. Конфлікт як шлях вирішення проблем у сфері міжособистісного спілкування *Збірник. Серія: Психологічні науки: проблеми і здобутки*. Київ. міжнар. ун-т, Ін-т соц. та політичної психології НАПН України. Київ, 2015. Вип. 8. С. 130–143.
44. Миронова С.П. Педагогіка інклюзивної освіти: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. 164 с.
45. Муліка К.М. Конфліктологічна компетентність вчителя як умова ефективної профілактики та вирішення ситуацій. *Габітус*. Випуск 22, 2021 С.139-144 URL: <http://habitus.od.ua/journals/2021/22-2021/26.pdf>
46. Мухіна Л. Теоретико-методологічні підходи до розгляду поняття конфліктологічної компетентності як складової професійної компетентності викладача. *Актуальні проблеми психології*. Випуск 38. С. 329 - 335 URL: <http://journals.uran.ua/index.php/2072-4772/article/download/45166/41417> (дата звернення 21.08.2022).
47. Мухіна Л. Структура конфліктологічної компетентності майбутнього вчителя *Науковий вісник МНУ ім. В. О. Сухомлинського*. № 1 (16). 2016. С. 142–145. URL: <http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/psihol-visnik-16-2015-26.pdf>(дата звернення 15.07.2022).

48. Мухіна Л. М. Психологічні особливості розвитку конфліктологічної компетентності майбутніх учителів : дис. ... канд. псих. наук : 19.00.07 Миколаїв, 2019 с. 259

49. Опалюк Т.Л. Методологія дослідження проблеми формування компетентності соціальної рефлексії майбутніх учителів. *Матеріали II міжнародної науково-практичної конференції «Соціальні трансформації у кризовий період»* С. 116 - 118 URL: <http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/21093/1/%D1%8> (дата звернення 25.09.2022).

50. Опалюк Т.Л. Особливості професійної компетентності майбутнього соціального працівника. *Actual aspects of development in the context of globalization. Abstracts of IX International Scientific and Practical Conference. Florence, Italy, 2020. Florence , 2020. P. 23-26.*

51. Опалюк Т.Л. Моделі професійної підготовки працівників соціальної сфери *Розвиток професійної культури майбутніх фахівців: виклики, досвід, стратегії, перспективи* : зб. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф. Київ-Ірпінь, 7 квітня 2020 р. Київ : Університет ДФС України, 2020. С. 97-98.

52. Опалюк Т.Л., Миронова С.П. Конфліктологічна компетентність майбутнього фахівця: функції соціального гуртування та інклюзії *Інноваційна педагогіка* : наук. журнал. Вип. 32. Том 1. 2021. С. 9-14.

53. Опалюк Т.Л. Конфліктологічна культура як складова загальної культури особистості. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка* : зб. за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів. [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. Вип. 21. С. 234-235.

54. Опитування як метод збору соціологічної інформації. URL: <http://poippo.pl.ua/pidrozdily?id=823> (дата звернення 21.09.2022).

55. Основні підходи до регулювання конфліктів URL: student.com/osnovni-pidhody-do-reguljuvannja-konfliktiv/ (дата звернення 24.09.2022).

56. Педагогічна майстерність : підручник / І.А. Зязюн, Л.М. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін.; 3-тє вид., допов. і переробл. Київ: СПД Богданова А.М., 2004. 422 с.

57. Педагогічна майстерність : хрестоматія : навч. посіб. / упоряд. І. А. Зязюн, Н. Г. Базилевич, Т. Г. Дмитренко та ін. Київ : Вища шк., 2006. 606 с.
58. Плахотна С. Конфліктологічна компетентність, як засіб засвоєння позиції співробітництва у процесі взаємодії «учитель-учні». *Проблеми підготовки сучасного вчителя* № 10 (Ч. 3), 2014
59. Подоляк Л.Г. Психологія вищої школи : підручник. 2-е вид. Київ: Каравела, 2008. 352 с.
60. Примуш М. В. Конфліктологія : навч. посіб. Київ: Професіонал, 2006. 288 с.
61. Про освіту : Закон України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 2017. № 30, ст. 1
62. Радчук В. М. Психологія конфліктів : навч.- методич. посібник Чернівці: Рута, 2004. 104 с.
63. Романенко О. В. Особливості поведінки в конфліктних ситуаціях осіб із різним рівнем тривожності *Юридична психологія*. 2017. №2. С. 21-29.
64. Руденко О.О. Психологічні особливості міжособистісних конфліктів студентів. URL: <http://ap.uu.edu.ua/article/345> (дата звернення 21.08.2022).
65. Скібицька Л. І. Конфліктологія. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 384 с.
66. Торба Н. Г. Соціально-психологічний тренінг як засіб профілактики конфліктів у педагогічному процесі. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія : Психологічні науки. 2015. Вип. 128. С. 257-261. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuPH_2015_128_59 (дата звернення 27.09.2022).
67. Тимків І. С. Вимоги до особи викладача в сучасному освітньому просторі. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis> (дата звернення 27.09.2022).
68. Тігаренко Т. І. Упровадження конфліктологічного тренінгу як способу формування конфліктологічної компетентності майбутніх фахівців з реклами та зв'язків із громадськістю С.204-207. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456> (дата звернення 27.09.2022).
69. Глумачний словник сучасної української мови. URL: <http://eslovnyk.com/> (дата звернення 27.10.2022).

70. Фіголь Н. А. Інклюзивна компетентність педагога : теоретичний аспект. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова* Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи Випуск 77, 2020 <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/33347/> Фіол (дата звернення 25.10.2022).

71. Філь С. С. Визначення, зміст та структура конфліктологічної компетентності студентів-майбутніх фахівців соціономічних професій URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3591/>(дата звернення 25.09.2022).

72. Філь С. С. Формування компетентності студентів університету у вирішенні конфліктів. *Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»* (Додаток 4, т. IV). Київ: Ін-т вищої освіти АПН України, 2010. С. 377-384.

73. Фрейман Г., Головань Т. Розв'язання навчальних конфліктних ситуацій на уроках правознавства шляхом застосування технології «медіація» *Історія в школах України*. 2008 № 5 С.7-10

74. Федорчук В. М. Тренінг особистісного зростання : навч. посіб. Київ. : «Центр учбової літератури», 2014. 250 с

75. Шаленко В. М. Конфлікти в трудових колективах Київ: Скіф, 2002. 255с.

76. Чопік О.В.Формування інклюзивної компетентності педагогів закладів загальної середньої освіти *Інклюзивне освітнє середовище: проблеми, перспективи та кращі практики* : тези доповідей ХІХ Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 20-21 листопада 2019 р.) : у 3-х частинах. Київ : Університет «Україна», 2019. Ч. 1. С. 385 – 387.

77. Ярослав Л. О. Психологічний аналіз структури конфліктологічної компетентності майбутнього вчителя *Вісник НТУУ «КПІ»*. Філософія. Психологія. Педагогіка. 2010. № 1. С. 56-62.

78. Andrew M. Colman. A dictionary of Psychology (4 ed.). United Kingdom : Oxford University Press, 2015. 896 p.

79. Ashiabi G. Play in the preschool classroom: Its socioemotional significance and the teacher's role in play. *Early Childhood Education Journal*. 2007. № 35. P. 199–207.